

E számunk tartalmából

„Zrínyi elsősorban politikájával, a hadtudomány magas szintű művelésével szolgált a magyar népet, de ha a haza érdeke úgy kívánta, szablyával a kezében vezette győzelemre katonáit. A szablya egyesíti magában függetlenségi küzdelmek hagyományait. Mint a hazaszeretet méltó jelképe, a kor színvonalán álló fegyverek alkalmazására való magas fokú készenlét és képesség szükségességét, a hadtudomány magasabb szintű művelésében megszerzett ismereteket szimbolizálja

A Zrínyi Miklós Katonai Akadémián (később Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen) az egyetemi doktorok, majd 1995-től a doktori (PhD) fokozatosok – köztük e tanulmány két szerzője – a szablya előtt tették le doktori fogadalmukat. A szablya ma is része a Jogtudományi Közlönyek Nemzeti Közlönygyűjteményének avatási ceremóniájának.

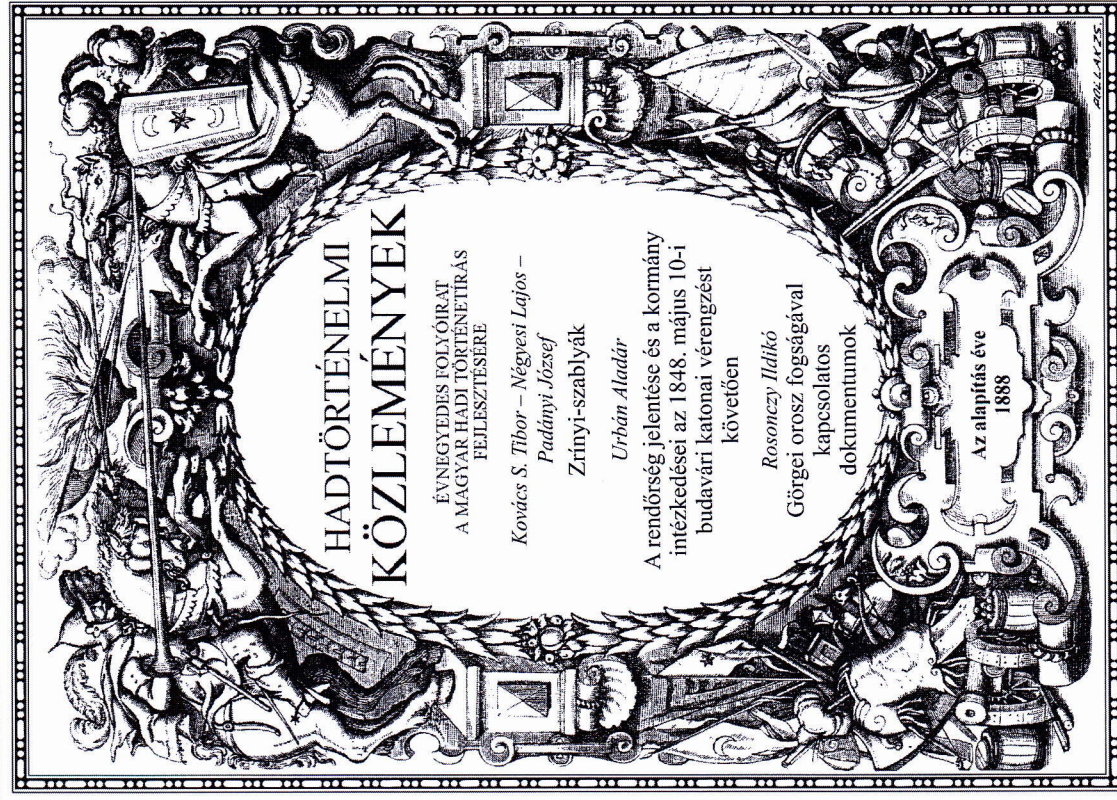
Az egyetemi Zrínyi-szablya egy korszak megjelentője, a honvédelem, a török-ellenes harcok jelképe.”

(Kovács S. Tibor – Négyesi Lajos – Padányi József: Zrínyi-szablyák)

„Az 1848. április 11-én hivatalba lépő Batthyány-kormány az első pillanattól két kérdés okozott gondot. Az egyik a március 23-án sietve kinevezett horvát bán, Jellacic magartatása, aki nem volt hajlandó felvenni a kapcsolatot a magyar kormánnyal, és nem hirdette ki az áprilisi törvényeket. A másik probléma az országban állomásozó katonaság feletti rendelkezés joga volt. Az 1848. III. tc. 6. §-a egyértelműen leszögezte, hogy a magyar kormány a volt udvari Kancellária, a Helytartótanács és a magyar Kamara jogkörét vette át. Ugyanakkor a katonai főhadparancsnokságokról semmit sem szólt. A törvény szövege ugyanis csak általánosságokban beszélt a kormánynak a katonai „és általában minden honvédelmi tárgyakkal való” illetékességéről. Ez első megközelítésben megnyugtató szöveg, ami a március végi kemény tárgyalások eredményeként született. Olyan kompromisszum, amelyet Batthyány és kísérei – más fontos eredmények mellett – ezt az elérhető leghatékonyabb és elfogadható eredménynek tekintettek.

Az országban állomásozó katonaság feletti rendelkezés módját és mértékét tehát a gyakorlatban kellett tisztázni. Április 16-án Batthyány Lajos a minisztertanács döntése alapján kormányának „megütközéséről” értesítette Esterházy Pál külügyminisztert, mivel a bécsi hadügyminisztérium változatlanul rendelkezik az országban és kapcsolt részben állomásozó katonasággal.”

(Urbán Aladár: A rendőrség jelentése és a kormány intézkedései az 1848. május 10-i budavári katonai vérengzést követően)

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

BUDAPEST

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

Az alapítás éve
1888

E számunk a

Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelent meg

131. ÉVFOLYAM

• BUDAPEST •

2018. 1. SZÁM

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

valósult meg, hogy a nyugat-német történelmi emlékezet a náci Németország zsidó és többi áldozata helyett a náci rendszer veresége miatt áldozattá váló németeket helyezte a figyelem középpontjába.”

A holokauszt nyugati fajtájú feldolgozómetódusával összehasonlítva a magyar példát, Gyáni tisztázza: „nem állítom, hogy a hetvenes években Magyarországon bekövetkezett volna a holokauszt kollektív emlékezeti helyévé válása. Tény azonban, hogy a nyolcvanas és kilencvenes évek ez irányba mutató fejleményei mind a hetvenes években gyökereztek.” Konklúziója, hogy „a holokauszt magyar emlékezetének ekként útjára indított nemzeti befogadási készsége sokat haladt előre az azóta eltelt időben.” Mint írja, egyedül a „magyar felelősség” kérdésének „maradéktalan” kibeszélését hiányolja, mely „azonban már egy másik történet, melynek a feltárása és elbeszélése külön tanulmány tárgyát képezi.”

A könyv keretében publikált többi tanulmány közül érdemes szemügyre vennie a történésznek Romsics Ignác tanulmányát, amennyiben Bethlen István és a zsidóság kapcsolata érdekli részletesebben; a zsidótörvényekre adott zsidó reakciók és a törvények jellege terén további információkkal szolgálhat Farkas K. Claudia és Kovács M. Mária tanulmánya; Pető Andrea esszéje pedig érdekes kérdéseket elemez forráshasználati szempontból.

Randolph L. Braham kötetet záró esszéje publicisztikai jellegű írás, mely a napi politikai eseményekre való – érzelmektől nem mindig mentes – reflektálással kísérli meg gazdagítani a holokauszt magyarországi emlékezet-megőrzésének szakirodalmát.

A II. világháborús hadtörténeti szakirodalom és kutatás is szembetalálta magát a holokauszt kérdésével, sőt a magyar katonai szerepvállalás megítélésének is egyik meghatározó aspektusa a hazai holokauszt kérdése. Ebből a szempontból kiemelkedő a tanulmánykötetben Csősz László munkája. A különböző atrocitások, a munkaszolgálat és az ellenállás kérdései, a deportálási mechanizmus, a funkcionalizmus és az intencionalizmus vitája mind-mind megannyi szálon kapcsolódnak a huszadik századi magyar hadtörténelemhez, s így közvetett – vagy néha mégis inkább közvetlen – módon a hadtörténeti kutatásoknak is tekintettel kell lenniük a legfrissebb szakirodalomra. A kötet súlyát tovább növeli, hogy angol nyelvű, több tanulmánnyal bővített változata a CEU Pressnél angolul is megjelent 2015-ben (*The Holocaust in Hungary Seventy Years Later*). Akadémiai presztízsét minden bizonnyal már csak az emelte volna, ha több szerző is friss, korábban meg nem jelent írásával tiszteli meg a tanulmánykötetet.

(Veszprémy László Bernát)

NÓVÉ BÉLA

PÁTRIA NOSTRA. '56-OS MENEKÜLT KAMASZOK A FRANCIA IDEGENLÉGIÓBAN

(Balassi Kiadó, Budapest, 2016. 506 o. ISBN 978-963-5069-880)

Nóvé Béla főként az 1956-os forradalom leverése után Nyugatra távozott és ott a Francia Idegenlégióba gyakran még kiskorúként belépett magyar fiatalok sorsát, identitásának alakulását igyekszik feltárni. Behatóan vizsgálja azt, hogy életfontosságú döntéseik során mely kötődések – a szülőhaza, a fogadó ország vagy a Légión – bizonyultak a legfontosabbaknak. Hol találhatnak hazára és otthonra? Hogyan hatott szocializációjukra

az, hogy kamaszként felnőtt kísérő nélkül hagyták el Magyarországot és légiós szolgálatba szegődtek?

A könyv számos új elemmel egészíti ki az 1956-os emigrációra vonatkozó eddigi tudásunkat: a gyakran fényes karriert befutó értelmiségiek helyett olyan hányatott sorsú fiatalokat állít vizsgálatának középpontjába, akik ugyan ünnepelt szabadsághősként érkeztek Franciaországba, de csakhamar megismerték – gyakran „balhész” életmódjukból fakadóan – a „gyanakvó ellenszenvet” is. A vállalkozás jelentőségét növeli, hogy az 1956 utáni tíz évet a légiós történetírás „magyar időszakként” tartja számon, mivel több, mint 3000 magyar harcolt akkoriban a légió kötelékében. A korszakban a Légióba jelentkezett magyarok összlétszámát 3-4 ezerre becsüli a szerző. Statisztikai kutatásai szerint a magyar légiós önkéntesek aránya 1958-ban 5,3% (1061 fő) volt. Becslése alapján mintegy 120 magyar légiós halt meg az algériai háború során, köztük legalább két tucat 1956-ban Nyugatra került magyar fiatal.

A szerző kutatási kérdéseinek megválaszolása érdekében a lehető legbősegebb és igen változatos forrásbázis megteremtésére törekedett (ezek részletes és szakszerű felsorolása a könyv végén olvasható). A magyarországi kutatóhelyek közül felkereste az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárát (belügyi iratok, így egyéni operatív és vizsgálati anyagok, a légiósok által Magyarországra küldött levelek „K-vonalas ellenőrzése” stb.), a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárát (külügyi és pártiratok Franciaország, Algéria és Egyiptom vonatkozásában), továbbá Budapest Főváros Levéltárát és a Nyílt Társadalom Archívumot (OSA). Nóvé Béla a magyar kutatók közül elsőként jutott el az Idegenlégió Aubagne-ban található dokumentációs központjába és tanulmányozta át az algériai háborúban szolgáló légiós ezredek magyar vonatkozásokat is tartalmazó hadinaplóit és az éves statisztikai adatösszesítőket. A magyar oral history gyűjtemények közül felhasználta az Országos Széchényi Könyvtár Történeti Interjúk Tára és az 1956-os Intézet Oral History Archivum témába vágó anyagait. Ezen kívül maga is készített kérdőíves felméréseket, diktafonos és kamerás interjúkat (az ezek felhasználásával *Patria nostra* címmel alkotott egész estés dokumentumfilm szintén forrásértékű). Gyűjtött visszaemlékezéseket, archív fényképeket és szolgálati iratokat egyaránt. A szerző figyelme a légiós tárgyú magyar sajtóanyagokra szintén kiterjedt. A kutatások archivált anyagai az 1956-os Intézet „Légióskutatások” fondjában Nóvé Béla jóvoltából szabadon kutathatók. Talán csak az tenné még teljesebbé a forrásbázist, ha sikerülne interjút készítenie néhány francia légiós tiszttel és altiszttel, akiknek voltak magyar beosztottai is.

A rendkívül sokrétű, gyakran töredékes információkat tartalmazó forrásanyag természetéből is következik a könyv kissé „szilánkos”, számos ismeretet egymás mellé helyező szerkezete. Fontosak a példák, a konkrét esetleírások és a könyv végén függelékként található dokumentumok – köztük a magyar légiósokról készült belügyi feljegyzések, Szabó László és Szecskó Tibor légiósok rövid életrajzai. Szintén itt olvasható a légiósok becsületkódexe és katonadalai (a szerző kitűnő fordításában), amelyek érdekes mentalitástörténeti adalékok és rámutatnak a hősi halál kiemelt fontosságára.

A szerteágazó forrásanyag megtalálását és feldolgozását segítette a szerző tudományos-szakmai felkészültsége: a levéltári kutatásokban és forráskiadásban szerzett több évtizedes jártasság, az oral history gyakorlatának elsajátítása korábbi dokumentumfilmes tevékenysége során. Három fiúgyermek édesapjaként, egykori nevelőotthoni tanárként és

egyetemi oktatóként Nóvé Béla jól megismerte művének tizenéves és fiatal felnőtt hőseinek korosztályi jellemzőit. Az összetett, dilemmákkal teli élethelyzetek felismerésében és értelmezésében segítségére volt számos területen (OSZK, majd szabadúszó, ösztöndíjas történész, műfordító, filmes stb.) szerzett élet- és szakmai tapasztalata. A felhasznált belügyi iratok légkörének felidézését segítette, hogy a szerző a Kádár-rendszert személyes tapasztalatok alapján ismerte.

A „forradalom árváinak” a Francia Idegenlégióban újra fegyvert fogott csoportjáról Nóvé Béla számos fontos megállapítást tesz. Rámutat a vizsgált célcsoport életútjának, tapasztalati horizontjának sok közös elemére. A magyarországi hatások kapcsán kiemeli, hogy sokan részt vettek az 1956-os forradalom helyi megmozdulásaiban, gyakran fegyveres harcaiban, s arra mint „első tűzkeresztségre” emlékeznek vissza. A későbbi fiatal légiosok közül többen már Magyarországon ismerték egymást, de életük különösen Észak-Afrikában fonódott össze. Nagy részük „halmozottan hátrányos helyzetű” családban vagy család nélkül szinte „az utcán” nőtt fel. Mentalitásuk meghatározó összetevője volt a „galeri szellem” és annak alapértékei: „a vagányság” (bátorság, ügyesség, kezdeményezőkészség), valamint az önként vállalt „véd- és dacsövetség” – állapítja meg a szerző. Kulturális iránytűt a hazafias jellegű kötelező olvasmányokon kívül főként a kaland- és ifjúsági regények jelentettek számukra, és az egykori szovjet háborús és partizánfilmek hősei. Családjaikat számos esetben érte sérelem a kommunista hatalom, vagy a szovjetek részéről.

Az elmenekülés szintén közös élményét a szerző a későbbi identitás-konstrukciójuk kiemelkedően fontos eseményeként elemzi. Arra a következtetésre jut, hogy esetükben a menekülés fő oka a megtorlástól való félelem és nem a „kalandvágy” lehetett. A későbbi légiosok szinte kivétel nélkül felnőtt kísérel nélkül érkeztek Nyugatra. Franciaországba jövetelük általában nem tudatos választás eredménye volt. A Légióba jelentkezés okai között említi Nóvé Béla az érintett nemzedék számos traumatikus élményét: a gyermekként megélt háború és nélkülözés hatásait, valamint azt, hogy a biztos családi háttér hiányát számos esetben az egynemű „szolidáris falkaközösség” pótolta. Sokuk számára a Légióba lépés tűnt az egyetlen lehetséges megoldásnak, ugyanis az idegen közegben megélhetési lehetőségeik kilátástalannak mutatkoztak. Többen közülük kisebb bűncselekmények miatt rendőri őrizet alá kerültek.

Nóvé Béla kutatásai szerint az ideológiai vagy politikai megfontolás nem játszott kimutatható szerepet választásukban, a valahová tartozni akarás vágya viszont annál inkább. A franciák algériai háborújában való részvétel szintén az 1956 után légiossá lett magyar fiatalok közös tapasztalata volt. A szerző ezzel összefüggésben azt tartja a legfontosabbnak, hogy az '56-os menekült magyar kamaszok több mint háromnegyede nem szökött meg, hanem kitöltötte első vállalt ötéves szolgálati idejét, minden harmadik-negyedik pedig további 5-10 évet, esetenként 15-25 évet is vállalt. A kádári Magyarországra visszatért egykori légiosok nem egyszer tragikus sorsába belügyi források tükrében kapunk betekintést.

A megfigyelt csoport tagjainak légio utáni civil életére az egyéni jellegzetességek és eltérő tapasztalatok jellemzőek. A szerző megkísérelte a „nagy időtávú sorskövetést”: a kérdőíves felmérés eredményeit igyekezett egyéni és csoportos interjúkkal kiegészíteni és újabb adatközlőket is bevonni. Arra a következtetésre jutott, hogy a civil pályakezdés sikerét gyakran a légios pályafutás hossza határozta meg. Az öt-hat év után lesze-

reltek közül azoknak, akik felsőfokú tanulmányokba kezdtek, még jó esélyük volt sikeres civil szakmai pályát befutni. A 15-18 évet szolgálók már nagyobb mértékben szorultak rá a légió támogatására a munkához, illetve lakáshoz jutás érdekében. A három évtizedet a Légióban töltő „nagyidősök” hátralévő éveire viszont döntő mértékben hat a légiós kötelék: szolgálatuk jutalmaként viszonylag magas, korai nyugdíjban részesülnek. A Magyarországra való első hazalátogatások időpontjai nagy időbeli szóródást mutatnak (1972-től 2002-ig).

„A fokozott mentális és fizikai terhelés mellett a légiós hűségét leginkább a honvágy tette próbára, s a társkapcsolat, a civil örömök sokéves hiánya”, – írja Nóvé Béla. Kutatásai szerint célcsoportjának értékrendjében, identitásában mindhárom „haza” – a szülőhaza, a befogadó ország és maga a Légió (Patria Nostra) – ma is elevenen jelen van – hármas lojalitásukat továbbra is ápolják. A magyar légiós veteránok kérdőíves válaszai és a velük készült interjúk is megerősítik – főként azok, akik a forradalom idején aktívan részt vettek a harcokban – várták azt, hogy a történelem újabb lehetőséget ad számukra, hogy hazájukért harcoljanak.

A kutatómunka fontos eredménye, hogy a forradalom után kamaszként Nyugatra szökött és ott a légióba felvett mintegy 500 magyar fiatal közül Nóvé Bélának 269 személyt sikerült azonosítania. Azt is megállapította, hogy az ekkor felszerelt magyarok mintegy 20 %-a 18 éves kora előtt került a légióba. Érdekes és fontos adalék a Magyar Vöröskereszt szerepének bemutatása a menekültek családgyejesítési kísérleteiben, a légióból szökött magyarok olykor kalandos hazatérésében, vagy a kiskorúként a Légióba kerültek leszereltetésében.

Az *Interkontinentális szerelmi légiposta* című alfejezet beszámol arról, hogy az 1960-as évek első felében az Algéria és Magyarország közti élénk levélforgalom több mint felét „gyengéd üzenetváltások” tették ki. A Légióban szolgáló magyar ifjak és a romantikára vágyó fiatal magyar hölgyek közti kapcsolatok alakulását nagy apparátussal követték a magyar Belügyminisztérium illetékesei. Nóvé Béla hosszan idéz egy 1963. május 10-i jelentésből, amiből megtudhatjuk: „Megállapítottuk, hogy a légiósok egymásnak átadják magyar nőkapcsolataik címét s egyben nőkapcsolatuktól új női címetek kérnek. Úgyszintén a nőkapcsolat is kér légiós címetek, és közli barátnője vagy barátnői címét, akik szintén levelezni akarnak légiósokkal...” A légiósok és levélbarátnőik vasfüggönyön átívelő kapcsolatairól szóló részt több – a BM által elfogott – fotó is szemlélteti.

A kötet többi fejezetének is szerves részét képezi a kiváló fényképanyag, valamint a Rejtő Jenő légiós regényeiből származó számos mottószerű idézet. A könyv „olvashatóságát” tovább növeli a szerző sajátos csevegő, olykor kedélyes hangűtése. Mindazonáltal mindvégig megőrzi a tiszteletet a téma és interjúalanyai iránt.

Nóvé Béla hatalmas, eddig kiadatlan forrásanyagra támaszkodó, tudományos alapossággal, egyúttal élvezetes stílusban megírt, gazdagon illusztrált könyve az 1956-os magyar menekültek világgraszoló történetét vizsgáló kutatás nagy jelentőségű eredménye.

Kecskés D. Gusztáv